

SOTSIOLINGVISTIKA FANINING TADQIQOT OBYEKTI, MAQSADI VA VAZIFALARI.

Xushvaqova Farangiz

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

E-mail: farangizx721@gmail.com

Supervisor: **Sharipova Dilnoza**

Annotatsiya: Ushbu maqolada sotsiolingvistika fanining nazariy asoslari, uning tilshunoslik tizimidagi o'rnini hamda jamiyat va til o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik masalalari tadqiq etiladi. Shuningdek, fanning obyekti, maqsad va vazifalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: sotsiolingvistika, til va jamiyat, til siyosati, sotsial differentsiatsiya, lingvistik variativlik, nutqiy vaziyat, diglossiya.

Аннотация: В данной статье исследуются теоретические основы социолингвистики, ее место в системе языкознания, а также вопросы взаимосвязи языка и общества. Проанализированы объект, цели и задачи данной дисциплины.

Ключевые слова: социолингвистика, язык и общество, языковая политика, социальная дифференциация, лингвистическая вариативность, речевая ситуация, диглоссия.

Abstract: This article examines the theoretical foundations of sociolinguistics, its place in the system of linguistics, and the issues of the relationship between language and society. The object, goals, and tasks of the discipline are analyzed.

Keywords: sociolinguistics, language and society, language policy, social differentiation, linguistic variability, speech situation, diglossia.

KIRISH. Zamonaviy tilshunoslikning eng jadal rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri bo'lgan sotsiolingvistika tildan foydalanish jarayonlarini ijtimoiy kontekstda o'rganadi. Til nafaqat aloqa vositasi, balki muayyan sotsial guruhlarning identifikatsiya belgisi hamdir. Sotsiolingvistika fanining vujudga kelishi tilshunoslikning sof lisoniy tahlildan chiqib, antroposentrik paradigmaning shakllanishi bilan bog'liqdir. Ushbu fanning asosiy o'rganish sohasi tilning ijtimoiy tabiatini, uning jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liq ravishda o'zgarishini yoritib berishdan iborat. Bugungi globallashuv davrida tillarning o'zaro ta'siri, davlat tili maqomi va ijtimoiy dialektlarning rivojlanishi sotsiolingvistik tadqiqotlarning dolzarbligini yanada oshiradi. Ushbu maqolada sotsiolingvistikaning fundamental tushunchalari tizimlashtirilib, uning ilmiy-metodologik asosi yoritiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Sotsiolingvistika fanining shakllanishida A.Meye, J.Vandriyex kabi olimlarning xizmatlari beqiyosdir. Keyinchalik V.Labov o'zining miqdoriy tahlil metodlari bilan sotsiolingvistikani mustaqil fan darajasiga ko'tardi [1, B. 12]. O'zbek tilshunosligida sotsiolingvistika masalalari S.Mo'minov, A.Nurmonov kabi olimlar tomonidan tadqiq etilgan. S.Mo'minov nutqiy muloqotning ijtimoiy omillarini o'rganishda sotsiopragsmatik yondashuvni afzal ko'radi [2, B. 45]. Tadqiqot jarayonida qiyosiy-tahliliy metod, sotsiolingvistik so'rovnomasi va kuzatuv usullaridan foydalanildi. Til birliklarining

sotsial stratifikatsiyasi hamda nutqiy vaziyatga bog'liqligi nazariy manbalar asosida tizimlashtirildi. Metodologik asos sifatida tilni dinamik tizim sifatida ko'rish va uning ijtimoiy determinantlarini aniqlash tamoyili belgilandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Sotsiolingvistikaning tadqiqot obyekti deganda — jamiyatdagi ijtimoiy guruhlar, qatlamlar va ularning til muloqoti jarayonidagi faoliyati tushuniladi. Maqsadi esa tilning mavjudlik shakllari va ijtimoiy tuzilish o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tilning variativligi (turli shakllarda namoyon bo'lishi) bevosita so'zlovchining yoshi, jinsi, ma'lumoti va kasbiga bog'liqdir.

Ayniqsa, sotsiolingvistik vaziyat va lisoniy siyosat o'rtasidagi mutanosiblik davlat darajasidagi ahamiyatga ega. Quyidagi jadvalda sotsiolingvistik tadqiqotlarning asosiy yo'nalishlari ko'rsatilgan:

1-jadval. Sotsiolingvistikaning asosiy tadqiqot yo'nalishlari

Yo'nalish nomi	O'rganish predmeti
Mikrosotsiolingvistika	Kichik guruhlardagi nutqiy aloqalar va shaxslararo muloqot
Makrosotsiolingvistika	Butun jamiyat miqyosidagi tillararo munosabatlar va til siyosati
Stratifikatsion sotsiolingvistika	Ijtimoiy qatlamlar (yosh, kasb, ta'lim) nutqidagi tafovutlar
Situativ sotsiolingvistika	Nutqiy vaziyat va sharoitning til tanloviga ta'siri

Ma'lumki, jamiyatda kishi o'z maqomiga qarab nutq uslubini o'zgartiradi. Masalan, rasmiy uchrashuvdagi nutq bilan oila davrasidagi nutq o'rtasida leksik va grammatik farqlar seziladi. Quyidagi jadvalda ijtimoiy omillarning til darajalariga ta'siri berilgan:

2-jadval. Ijtimoiy omillarning tilga ta'sir darajasi

Til darajasi	Ta'sir darajasi	Sababi
Leksika (lug'at boyligi)	Yuqori	Yangi tushunchalar, jargon va argo so'zlar tez o'zgaradi
Fonetika (talaffuz)	O'rtacha	Ijtimoiy guruhlariga xos talaffuz me'yorlari mavjud
Morfologiya	Past	Grammatik qurilish ijtimoiy o'zgarishlarga juda chidamli

Ushbu natijalar shuni ko'rsatadiki, sotsiolingvistika tildagi o'zgarishlarni jamiyatdagi transformatsiyalar orqali tushuntirib beruvchi yagona fan hisoblanadi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, sotsiolingvistika fani tilshunoslikning ajralmas qismi bo'lib, u tilni statik holatda emas, balki jonli muloqot va ijtimoiy ehtiyojlar kesimida o'rganadi. Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi: birinchidan, sotsiolingvistikaning obyekti faqat til tizimi emas, balki o'sha tildan foydalanuvchi jamoa va ularning ijtimoiy munosabatlaridir. Ikkinchidan, fanning vazifasi jamiyatdagi bilingvizm, diglossiya, til me'yorlarining o'zgarishi va til siyosati kabi global

muammolarni ilmiy asoslab berishdan iborat. Uchinchidan, tilning sotsial tabaqalanishi (stratifikatsiyasi) jamiyatning ijtimoiy strukturasi bilan uzviy bog'liq bo'lib, har bir sotsial guruh o'ziga xos nutqiy xususiyatlarga ega.

Sotsiolingvistik tadqiqotlar tilni o'qitish metodikasi, tarjimashunoslik va madaniyatlararo muloqot sohalari uchun ham muhim amaliy ahamiyatga ega. Kelajakda raqamli sotsiolingvistika va internet muloqoti tili kabi yangi yo'nalishlarni tadqiq etish fan oldidagi dolzarb vazifalardan biri bo'lib qoladi. Jamiyat o'zgargani sayin til ham yangilanib boradi, sotsiolingvistika esa bu jarayonlarni tahlil qiluvchi asosiy vositadir. Ushbu fan tildan foydalanishdagi milliy va xalqaro tendensiyalarni bashorat qilish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Labov V. Sociolinguistic Patterns — Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972. — 344 p.
2. Mo'minov S. Nutqiy muloqotning sotsiopragmatik xususiyatlari — Toshkent: Fan, 2010. — 180 b.
3. Shveyser A.D. Sovremennaya sotsiolingvistika — Moskva: Nauka, 1977. — 176 s.
4. Nurmonov A. Tanlangan asarlar. III jild — Toshkent: Akademnashr, 2012. — 250 b.